

Clangula hyemalis

(L., 1758)

Lodówka

Rząd: blaszkodziobe, rodzina: kaczkowate, podrodzina: kaczki

Status występowania w Polsce

Gatunek przelotny i zimujący na Bałtyku. Występuje bardzo licznie, lokalnie masowo. Na wodach śródlądowych pojawia się sporadycznie, szczególnie po silnych sztormach na morzu.

Opis gatunku

Lodówka jest nieco mniejsza od samicy krzyżówki. Wymiary: długość ciała samicy 37–41 cm, samca 58–60 cm, rozpiętość skrzydeł 71–79 cm, masa ciała 0,5–1 kg. Wygląd tej kaczki jest bardzo zmienny ze względu na to, że 4 razy w roku wymienia ona część upierzenia. W Polsce spotyka się przede wszystkim ptaki w dwóch szatach – wiosennej i zimowej. Samiec w szacie wiosennej, noszonej od kwietnia do odlotu na lęgowiska, ma brązowoczarzną głowę, szyję, pierś i wierzch ciała. Boki i spód ciała są białe. Wokół oka widoczna biała plama. Samica w tej szacie jest nieco jaśniejsza od samca. W szacie zimowej od jesieni do przełomu zimy i wiosny samce i samice mają więcej barwy białej na głowie i szyi. Wierzch ciała samca jest białawoszary, z czarnym pasem biegnącym od karku do ogona. Dorosły samiec w obu szatach odróżnia się od samicy bardzo długim ogonem i czerwono-czarnym dziobem. Młode ptaki podobne są do samicy. Samce odzywają się charakterystycznym głosem brzmiącym jak „au-au-lik, au-au-lik”, który w sprzyjających warunkach może być słyszany z dużej odległości.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Lodówkę trudno pomylić z innymi, pospolitymi w Polsce gatunkami kaczek, choć jej ubarwienie jest bardzo zmienne w zależności od wieku, płci i pory roku.

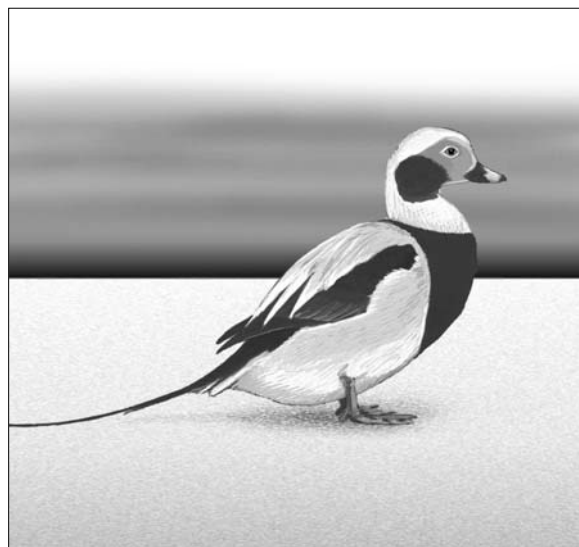
Biologia

Tryb życia

Gatunek głównie o aktywności dziennej i w mniejszym stopniu nocnej. Może tworzyć bardzo duże stada liczące wiele tysięcy osobników. W strefie przybrzeżnej morza najczęściej przebywa w mniejszych grupach liczących kilkanaście lub kilkadziesiąt ptaków.

Lęgi

Lodówki łączą się w pary na zimowiskach. Na tereny gniazdowisk przylatują od końca maja do połowy czerw-

ca, a początek lęgów zależy od terminu topnienia śniegu i ruszenia lodów na rzekach. Po sformowaniu się par samce na wybranych zbiornikach wodnych zajmują terytoria, nieraz bardzo małe, których bronią, natomiast samice budują gniazdo na brzegu zbiornika albo w pewnym oddaleniu od niego, jednakże bez związku z terytorium samca. Jeżeli lodówki gnieźdzą się na małych wysepkach, może tam dojść do większego zagęszczenia gniazd, często w sąsiedztwie rybitwy popielatej. Gniazdo jest ukrywane wśród niewysokich krzaczków, w trawie, a czasem jest nieukryte i znajduje się tylko w niewielkim zagłębieniu w podłożu ze skąpą roślinnością tundrową. Posiada niewielką ilość wyściółki z resztek roślinnych lub jest całkowicie jej pozbawione. Zniesienie składa się z 5–12 jaj. Część samców opuszcza swoje terytoria po złożeniu jaj przez samice, udając się do miejsc pierzenia. Samica wysiaduje jaja przez około 24–29 dni, schodząc z gniazda, przykrywa je ciemnobrunatnym puchem. Pisklęta są zagniazdownikami. Osiągają zdolność do lotu po 35–40 dniach, a dojrzałość płciową po dwóch latach. Lodówka wyprowadza tylko jeden lęg w roku. Samice zaczynają pierzyć się w okresie wodzenia młodych. Odlot z lęgów trwa do początków października.

Wędrowniki

Większość dorosłych ptaków odbywa pierzenie w pobliżu terenów lęgowych, samce w czerwcu i lipcu, a samice w sierpniu i wrześniu. Po zakończonym pierzeniu lodówki tworzą duże stada i rozpoczynają wędrówkę w kierunku zimowisk. Pierwsze ptaki przylatują do Polski pod koniec września lub na początku października. Duże koncentracje lodówek wzdłuż polskich wybrzeży Bałtyku, związane z wiosenną wędrówką, obserwuje się pod koniec marca lub w kwietniu, a pojedyncze osobniki mogą pozostawać u nas jeszcze w pierwszej połowie maja.

Zimowanie

Gatunek morski. Zimuje wzdłuż całego polskiego wybrzeża Bałtyku, jednak zdecydowanie najliczniej na Zatoce Pomorskiej. Na zimowiskach przebywa od listopada do początku marca.

Pokarm

Odżywia się głównie małżami i drobnymi skorupiakami. Potrafi także łapać niewielkie ryby. W poszukiwaniu pokarmu nurkuje maksymalnie do 60 m, choć zazwyczaj tylko do 20 m. W okresie lęgowym znaczący udział w diecie lodówek stanowią owady. Młode pisklęta żywią się drobnymi skorupiakami i larwami owadów.

Występowanie**Siedlisko**

W okresie lęgowym lodówka związana jest ze strefą tundry, lasotundry, a także z północnym skrajem tajgi. Preferuje brzegi jezior i rzek porośnięte wierzbą i karłowatą brzozą lub wybrzeża morskie. Poza okresem lęgowym występuje głównie na akwenach morskich. Na wodach śródlądowych pojawia się bardzo rzadko. Największe koncentracje lodówek obserwuje się z dala od brzegu. Około 90% ptaków przebywa na Bałtyku na akwenach do głębokości 30 m. Wyjątkowo w większej liczbie pojawia się w ujściowym odcinku Wisły Przekopu. Podobnie jak inne kaczki morskie unika jezior i zalewów przymorskich.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 1110 Piaszczyste ławice podmorskie
- 1130 Ujścia rzek (estuaria)
- 1160 Duże płytkie zatoki
- 1170 Skaliste i kamieniste dno morskie (rafy)

Rozmieszczenie geograficzne

Gniazduje w pasie tundry Holarctyki (nie wyróżnia się podgatunków). Jej główne europejskie lęgowiska ciągną się na zachodzie od Grenlandii, Islandii, przez Skandynawię wzdłuż północnej Rosji. Nad Bałtykiem gnieździ się nielicznie na wybrzeżu Finlandii. W Europie zimuje na Bałtyku,

Morzu Północnym i Morzu Norweskim oraz wokół Islandii i Wysp Brytyjskich. Zimowiska ptaków nearktycznych obejmują północy Pacyfik, północno-zachodni Atlantyk oraz kompleks wielkich jezior północnoamerykańskich.

Rozmieszczenie w Polsce

Lodówkę można spotkać w okresie zimowym wzdłuż całego polskiego wybrzeża Bałtyku. Największe koncentracje tego gatunku notuje się na Zat. Pomorskiej, jednak większość ptaków przebywa tu poza dwunastomilowym pasem polskich wód terytorialnych. Okresowo w strefie przybrzeżnej pojawiają się wielotysięczne stada tego gatunku, jednak większość ptaków przebywa z dala od brzegu. Wyjątkowo duże stada, liczące kilka lub nawet kilkanaście tysięcy osobników, można zaobserwować w ujściowym odcinku Wisły Przekopu. Regularnie, choć bardzo nielicznie widywana też w okresie wędrówek i zimą w głębi kraju, głównie na zbiornikach zaporowych i dużych rzekach.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: S gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2, załącznik II

Konwencja Berneńska: załącznik III

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Miejsca największych koncentracji lodówek nie są objęte ochroną prawną.

Rozwój i stan populacji

Lodówka jest najliczniejszym gatunkiem kaczki morskiej, zimującym na Bałtyku. Liczebność populacji z zachodniej Syberii i północnej Europy ocenia się na około 4 600 000 ptaków. Szacuje się, że na Bałtyku zimuje ok. 4 000 000 ptaków, z czego ok. 3 000 000 gromadzi się na trzech akwenach: Zat. Pomorskiej, Zat. Ryskiej i na ławicy Høburg (na południe od Gotlandii). Wyniki badań z początku lat 90. wskazywały, że w polskiej strefie ekonomicznej zimuje co najmniej 100 000–150 000 lodówek. Liczba ta może być jednak poważnie zaniżona ze względu na wykonywanie większej części liczeń z samolotów. Na Zat. Pomorskiej zimuje ponad 800 000 lodówek, jednak duża część tego akwenu leży poza polskimi wodami terytorialnymi. Poza tym obszarem duże ilości ptaków gromadzą się zimą na wodach trzech innych ostoi ptaków: Przybrzeżne Wody Bałtyku (217 000 os. w 1993), Ławica Słupska (48 000 os.

w latach 1992–1993) i Ujście Wisły (do 30 000 ptaków w latach 1985–1995). Brak jest wystarczających danych na temat wieloletnich zmian liczebności tego gatunku.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- stosowanie stawnych sieci rybackich. Topienie się lodówek w stawnych sieciach rybackich jest obecnie najważniejszą przyczyną śmiertelności tych kaczek w polskiej strefie Bałtyku – wzdłuż polskiego wybrzeża szacunkowo ginie w ten sposób co najmniej kilkanaście tysięcy osobników rocznie;
- zanieczyszczenie wody substancjami ropopochodnymi. Pobrudzenie piór tymi substancjami stanowi dla ptaków śmiertelne zagrożenie. Do końca lat 70. lodówka była najliczniejszą ofiarą zarazy oliwnej. Obecnie, z racji znacznej poprawy stanu czystości przybrzeżnych wód Bałtyku, śmiertelność ptaków z powodu zaoliwienia stwierdza się rzadko;
- nadmierny ruch statków na akwenach, gdzie lodówka występuje w największych zagęszczeniach, może prowadzić do wypłoszenia ptaków z tych miejsc;
- ograniczanie bazy pokarmowej poprzez wydobywanie piasku i żwiru z dna morskiego na obszarach obfitego występowania małży; lodówka odżywia się przede wszystkim organizmami bentosowymi (głównie małżami);
- plany budowy dużych farm wiatrowych na płytkich obszarach morskich.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- uregulować zasady gospodarki rybackiej na obszarach koncentracji ptaków wodnych (opracować i wprowadzić przepisy precyzujące czas i miejsce stosowania poszczególnych typów sieci rybackich);
- chronić obszary morskie przed zanieczyszczeniami ropopochodnymi;
- odstąpić od planów budowy elektrowni wiatrowych posadowionych na płytkich akwenach morza (co najmniej do izobaty 20 m);
- w ocenie oddziaływania na środowisko pozostałych inwestycji na morzu szczególny nacisk powinien być stosowany w odniesieniu do przedsięwzięć ingerujących w dno morskie na akwenach o dużym znaczeniu dla gatunków, które podobnie jak lodówka odżywiają się fauną denną.

Propozycje badań

Należy:

- zagospodarować przyłów ptaków w sieci rybackie na polskich obszarach morskich (badanie: składu pokar-

mu, skażenia środkami chemicznymi, molekularne, wiadomości powrotne o ptakach obrączkowanych).

Monitoring

- coroczny monitoring ptaków zimujących na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia;
- coroczny monitoring stopnia zanieczyszczenia ptaków produktami ropopochodnymi na polskich obszarach morskich. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
- CAMPHUYSEN C. J., VAN FRANKEKER J. A. 1992. The value of beached bird surveys in monitoring marine pollution. *Techn. Rapp. Vogelbescherming* 10. Zeist, 195 s.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. *Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Ostrich to Ducks.* Oxford, 722 s.
- DURINCK J., SKOV H., JENSEN F. P., PIHL S. 1994. *Important Marine Areas for Wintering Birds in the Baltic Sea.* *Ornis Consult report.* Copenhagen, 110 s.
- KOMDEUR J., BERTELSEN J., CRACNELL G. 1992. *Manual for Aeroplane and Ship Surveys of waterfowl and Seabirds.* IWRB Special Publication No. 19. Slimbridge, 37 s.
- MADGE S., BURN H. 1988. *Wildfowl: an identification guide to the ducks, geese and swans of the world.* London, 298 s.
- MEISSNER W. 1996. Mortality of Aquatic Birds in the Gulf of Gdańsk as a result of oil pollution. *Oceanological Studies*, 1–2: 151–157.
- MEISSNER W. 1994. Midwinter Counts along the Polish Coast of the Baltic, 1992 and 1993. *IWRB Seaduck Research Group Bulletin*, 4: 26–30.
- MEISSNER W., COFTA T. 1998. Ptaki Bałtyku, cz. I gatunki nurkujące. Gdańsk, 41s.
- MEISSNER W., KOZAKIEWICZ M., SKAKUJ M. 1993. The number and distribution of wintering waterfowl along the Polish Baltic coast in 1993. *The Ring*, 15: 375–377.
- NIEDŹWIECKI S., KALICIUK J., KALISIŃSKI M., KOZŁOWSKA D., STASZEWSKI A., WYSOCKI D. 2000. Śmiertelność ptaków wodnych na szczecińskim wybrzeżu Bałtyku w sezonach 1991/1992 i 1992/1993. *Not. Orn.*, 41: 250–254.
- RYABITSEV V. K. 2001. Ptitsy Urala i zapadnoy Sibiri: spravochnik-opredelitel'. Ekaterinburg, 608 s.
- SCOTT D. A., ROSE P. M. 1996. *Atlas of Anatidae populations in Africa and Western Eurasia.* Wetland International. Wageningen, 257 s.
- STEMPNIEWICZ L. 1994. Marine birds drowning in fishing nets in the Gulf of Gdańsk (southern Baltic): numbers, species composition, age and sex structure. *Ornis Svecica*, 4: 123–132.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. *Waterbird Population Estimates – Third Edition.* Wageningen, The Netherlands, 226 s.

Włodzimierz Meissner